

Nyhetsbrev om nationalparken

▼▲▼ Nyhetsbrevet för Färnebofjärdens nationalpark utges av förvaltaren, Länsstyrelsen i Västmanlands län.

Publikationen beräknas utkomma två gånger per år – vår och höst. Syftet är att sprida information om aktuella händelser, som på olika sätt berör nationalparken.

Nyhetsbrevet sänds till särskilt berörda såsom fiskevårdsområden och jakträttsinnehavare. Det finns dessutom på förvaltningskontoret i Östa. Om du vill ha nyhetsbrevet hemskickat från och med nästa nummer anmäler du detta till platskontoret i Östa.

Nationalparksförvaltningen

Länsstyrelsen i Västmanlands län
721 86 Västerås
Tel. 021-19 50 00

Kontaktperson:
Jan-Inge Tobiasson
Tel. 021-19 51 20
e-mail:
jan-inge.tobiasson@u.lst.se

Platskontor:

Färnebofjärdens nationalpark
Östaholm, 740 45 Tärnsjö
Tel/fax 0292-432 10
Mobil 070-521 79 23

Vill du besöka oss på kontoret är det bra om du ringer först, så att vi finns på plats.

Svanenmärkt trycksak
på Cyclus 100% returpapper

Färnebofjärden

NUMMER 1-2001 MAJ

FOTO: MIKAEL HAKE

Fiskgjusen

- en karaktärsart i nationalparken

Fiskgjusen är relativt vanlig i Färnebofjärdens nationalpark. År 2000 häckade 22 par inom parkens kvadratmil stora yta, vilket måste betraktas som en mycket hög täthet med svenska mått mätt. Många som besökt

parken har sett fiskgjusen och fascinerats av dess kraftfulla uppenbarelse.

I det här numret av nyhetsbrevet Färnebofjärden ger forskaren Mikael Hake en inblick i fiskgjusens liv och leverne.

Färnebofjärden nordgräns för ek

tst Den biologiska norrlandsgrensens, av Linné döpt till *Limes norrlandicus*, är också nordgräns för ekar.

I Färnebofjärdens nationalpark finns ett antal jätteekar, de flesta i anslutning till strömmande älvsträckor och forsar. Läs mer på sista sidan i nyhetsbrevet.

Projekt mygg går vidare

tst Drygt tre och en halv miljon kronor satsas i år på att få bort den så kallade över-svämningsmyggen.

Kemikalieinspektionen har gett klartecken för provbesprutning. Målet är att myggen ska reduceras med 90-95 procent. **Läs mer om myggprojektet på sidan 2.**

Miljoner satsas på myggen

▼▲▼ Det ska bli färre mygg i trakterna kring Tärnsjö och Österfärnebo. I första hand ska myggen bekämpas med BTI, ett medel (bakterie) som ska reducera den så kallade översvämningsmyggen med 90-95 procent.

Bekämpningsmedlet BTI kommer i år att i första hand spridas med helikopter i ett provområde.

Men även andra åtgärder för att få bort myggen ska provas. Bland annat handlar det om hävd (bete och slätter) av älvängarna.

Bakom myggprojektet står sju kommuner och fyra länsstyrelser. Jan Lindström, från Evolutionsbiologiskt Centrum vid Uppsala universitet är forskningsledare. Projektkoordinator är Gunnar Årnström, NeDa.

Ja till sprutning

Det som hittills gjorts inom projektets ram är en kartläggning av kläckningsplatser runt Österfärnebo. En ansökan till kemikalieinspektionen om provbesprutning av 300 ha i Österfärnebo år 2001 har beviljats. Nu fortsätter projektet med fältexperiment, verifiering av kläckningsplatser, uppföljningsprogram, kartläggning av platser runt Tärnsjö och därefter kompletterande åtgärder.

Budget på 3,6 miljoner

Projektplanen för myggprojektet sträcker sig i dagsläget till 2005. Årets budget uppgår till cirka 3,6 miljoner kronor.

Projektets kontor ligger på Villagatan 4 i Österfärnebo och är bemannat helgfria måndagar klockan 8-12.

Telefon 0291-205 77. Se även www.sandviken.se/mygg

Även om antalet har minskat finns det fortfarande gott om fiskgjusar i Färnebofjärdens nationalpark. Fiskgjusen är den rovfågel som är mest specialiserad på att fånga och äta fisk.

En fiskätande globetrotter som gärna återvänder

Fiskgjusen har länge tillhört de rovfåglar som varje år gärna återvänder till Färnebofjärdens nationalpark för att häcka. Men arten har stadigt minskat under 1990-talet.

Fiskgjusen är en av våra största rovfåglar. Den kan ha ett vingspann på upp till 170 centimeter, vilket storleksmässigt placerar den på fjärde plats efter havsörnen, kungsörnen och gladan.

Fiskgjusen häckar över hela Sverige utom på Gotland. Tätheten varierar från hög i slättbygderna söderöver, till låg i fjällnära områden, främst beroende på fisktillgång och förekomst av lämpliga botråd. Det stora boet byggs av grenar och fodras med jordklumpar, gräs, mossa och lavar. Det är viktigt för fiskgjusen att ha gott om utrymme för inflygning från alla väderstreck,

Fiskgjusen är en av Sveriges största rovfåglar. Den kan ha ett vingspann på upp till 170 centimeter.

eftersom den ibland kommer med stora fiskar och alltid landar mot vinden. Därför läggs boet om möjligt i toppen av ett kraftigt träd, oftast en tall.

Många fåglar häckar i otillgängliga skogsområden, och det är därför svårt att säga exakt hur många fiskgjusepar det finns i vårt land. 1971 uppskattades antalet till cirka 2 000 efter en rikstäckande inventering. Under 1970- och 80-talet ökade sedan stammen, troligen till närmare 3 000 par.

Fiskfrossare

Fiskgjusen är den rovfågel som är mest specialiserad för att fånga och leva på fisk. Endast i undantagsfall tar den något annat byte. Den lever framför allt på fiskar som går i ytvatten, till exempel braxen och vårlekande gäddor. I många områden utgör även ädelfisk en betydande del av dieten.

Eftersom fiskgjusen är helt beroende av fisk är den känslig för störningar i de miljöer den utnyttjar för sitt fiske. Därför kan fiskgjusen användas som en indikator på förändringar i sjöar och vattendrag, och det är alltså viktigt att dess häckframgång och beteende övervakas kontinuerligt, åtminstone inom vissa områden.

Hos nästan alla rovfågelarter är honan större och tyngre än hannen. Detta skiljer rovfågellarna från de flesta andra fågel- och djurgrupper, där hannen normalt är den som är störst. Hos fiskgjusen är honan klart större och väger i genomsnitt cirka 1,8 kg, jämfört med hannens

1,4. Varför det är så vet man inte säkert, men förmodligen hänger det ihop med att honan helst skall vara så stor som möjligt för att kunna producera ägg och hannen liten och smidig för att kunna jaga mer effektivt.

Tydliga könsroller

Sysslorna vid boet är strikt uppdelade. Hannen står för allt fiske och har huvudansvaret för bobygget. Honan sköter äggläggningen och har huvudansvaret för ruvningen av äggen och matningen av ungarna. När ungarna varit flygfärdiga i 2-3 veckor, och själva kan äta den fisk hannen levererar, flyttar honan iväg och överlämnar ansvaret för ungarna helt åt hannen.

Allt detta innebär att hannen har det be-tydligt jobbigare än honan under häcknings-säsongen och borde rimligtvis ha mindre chans att leva länge. Det är dock sannolikt att hannen på något sätt kan kompensera för skevheten i arbetsinsatsen, men på vilket sätt han gör det är ännu inte klarlagt.

Våra svenska fiskgjusar är flyttfåglar. De flesta flyttar genom Väst- eller Centraleuropa till övervintringsplatser i tropiska Västafrika. Med hjälp av satellitpejlade radiosändare har man kunnat följa ett antal fiskgjusar på deras väg till och från övervintringsplatserna. Det är stor variation i hur lång tid flyttningen tar, men under hösten avverkas de cirka 700 milen mellan häck- och övervintringsplatserna på, i snitt, 45 dagar. På våren går flyttningen ungefär dubbelt så snabbt.

Kastar ut ungdomarna

Honor och hannar anländer till häckplatserna ungefär samtidigt under första halvan av april. Om ett par häckat tillsammans tidigare, återvänder de nästan alltid till samma boplatser året efter. Det är då inte ovanligt att de finner andra fåglar vid sitt bo. Yngre fåglar ockuperar ofta boplatser tidigt på säsongen och hoppas på att de gamla fåglarna inte skall komma tillbaka. Ungfåglarna tar i så fall över boplatserna och häckar för första gången. Om de gamla fåglarna däremot kommer kastar de omedelbart ut ungdomarna, som då får vänta ytterligare ett år på sin första häckning.

Redan 2-3 veckor efter ankomsten, i allmänhet runt 25 april, lägger honan tre ägg med två dagars mellanrum. Sedan vidtar ruvningen. Honan har alltså huvudansvaret, men hannen byter av henne när hon äter eller skall bada och putsa sin fjäderdräkt. Efter cirka 35 dagar, kring månadsskiftet maj-juni, kläcks äggen. Det är uteslutande honan som tar hand om matningen, och hon fördelar maten mellan ungarna på lämpligt sätt.

Mot slutet av juli är det dags för ungas första flygtur. Den föregås av 1-2 veckors intensiv flygträning, då ungarna flaxar vildsint i

I toppen av ett stort och kraftigt träd bygger fiskgjusen sitt bo. Den sist kvarvarande ungen väntar på höstflyttningen i början av september.

boet och ibland lyfter en hel meter över bobalen. Ungarna stannar sedan kvar 4-7 veckor i närheten av boet och äter själva av den fisk hannen lämnar. Under denna tid förfinar de sin flygteknik och försöker lära sig fiska. Eftersom honan flyttar strax efter att ungarna blivit flygfärdiga och hannen nästan aldrig är närvarande vid boet mer än när han lämnar fisk, är det upp till ungarna själva att lära sig dessa färdigheter.

Ungarna flyttar även helt utan föräldrarnas hjälp. I slutet av augusti eller i början av september lämnar de boplatserna och flyger söderut. Oftast är det de yngsta och sämst utvecklade ungarna som blir kvar länge. Det verkar som om dessa försöker utnyttja hannen så mycket det går genom att stanna tills han bestämmer sig för att ge sig av. I trakterna kring Färnebofjärden försvinner de allra sista ungarna och hannarna någon gång i mitten av september.

Antalet gjusar minskar

Färnebofjärden har traditionellt ansetts vara ett av de allra bästa områdena för fiskgjuse i Sverige. Vid noggranna inventeringar 1998-2000 hittades drygt 20 par inom Färnebofjärdens nationalpark.

Tyvärr finns det inga exakta uppgifter om hur många som tidigare funnits, men årliga inventeringar längs fjärdens stränder visar att antalet häckande par minskat med cirka 40 procent under 1990-talet. Produktionen av ungar har dessutom varit dålig. Under år 2000 producerades endast 0,8 ungar per påbörjad häckning, vilket är under den gräns som behövs för att stammen skall hållas konstant.

Vad det dåliga resultatet beror på vet vi inte idag, men förhoppningsvis kommer resurser snarast att ställas till förfogande för en undersökning av problemet.

Text och bild: Mikael Hake
forskare vid Grimsö Forskningsstation

Lavar berättar om hotade arter

▼▲▼ Under våren kommer en inventering av lavar att göras i parken. Lavar och mossor kan tyckas små och obetydliga, men de säger en hel del om sin omgivning.

Vissa arter används som "indikatorarter" för naturen. Hittar man en viss art går det att fastställa vilken typ av biotop man står i.

Vissa arter växer bara på gamla träd. En del kräver regelbundna översvämningar med en viss nivå, andra klarar inte av luftföroreningar.

Det finns många arter som är hotade för att deras miljö försvinner. Förhoppningsvis är Färnebofjärden en plats där de arter som behöver gamla lövträd, regelbundna översvämningar, urskog och naturskog kommer att finnas kvar. Hur det står till med det kommer vi att veta när inventeringen är klar.

Vad är en nationalpark?

▼▲▼ Vad innebär det egentligen att ett område blir nationalpark? Vad är tillåtet och vad får man inte göra i parken? Vill du ha svar på frågorna finns en skötselplan för Färnebofjärdens nationalpark att köpa. Den kostar 100 kr och finns på förvaltningskontoret i Östa.

Ny länsexpert tar plats i rådet

▼▲▼ Länsstyrelsen i Västmanlands län har fått en ny länsexpert inom naturvård. Hon heter Christina Lindahl. Christina kommer från och med nu att vara länsstyrelsens ledamot i nationalparkens skötselråd. Det är också Christina som är lagledare för naturvårdsfunktionen inne på länsstyrelsen i Västerås.

Christina kommer till oss från Naturvårdsverket och har stor erfarenhet av naturvårdsfrågor. Vi hälsar henne hjärtligt välkommen.

Stuga uthyres i nationalparken

▼▲▼ Vi har en stuga på Torrön som för närvarande står utan hyresgäst. Den som hyr stugan gör det på premisserna att följa föreskrifterna för nationalparken.

Är du intresserad skriver du några rader om varför du vill hyra stugan och hur du kan bidra till nationalparkens bästa. Skicka ditt svar till nationalparkens förvaltningskontor så hör vi av oss till dig.

Adressen finns på framsidan av nyhetsbrevet.

Guidning sker även detta år

▼▲▼ Den guideverksamhet som fanns i nationalparken förra året fortsätter även i år. De som guidar i området är NeDa, som har kontor i Gysinge och har telefon 0291-211 80 samt Guidepoolen, som har telefon 0292-431 35 eller 0224-360 00.

Har du gamla fotografier?

▼▲▼ Har du gamla dokument om nationalparken, eller kanske gamla foton? Om du vill dela med dig av den informationen är vi ytterst tacksamma.

Färnebofjärdens nationalpark är ju ny som företeelse, och vi som förvaltar den är nya i sammanhanget. Men det är ju naturligtvis inte ni som bor i området.

Som ett litet tack delar vi ut vår besökskarta till alla som vill dela med sig av sin kunskap till oss. Kom gärna ut till förvaltningskontoret i Östa eller slå en signal.

Gruppårsändelse till hushåll

AVSÄNDARE:
Länsstyrelsen
i Västmanlands län
721 86 Västerås

FOTO: ALF LINDERHEIM

Jätteekar i parken

Stora träd har i alla tider fascinerat människan. Med sin storlek och sitt månghundraåriga ålder inger de oss vördnad och perspektiv till vårt korta jordeliv. Det sägs att ekar växer i 400 år, dör i 400 år och sedan tar 400 år att förmultna.

Många lavar, svampar och insekter är beroende av de grova träden som värd. Det finns inga säkra uppgifter på hur många arter som lever på ek, men enligt vetenskapliga uppskattningar rör det sig om cirka 400-500 lavar, mossor och svampar och cirka 800-900 olika insekter, vilka i sin tur hyser olika parasiter. Därför antas att minst 1 500 arter är beroende av gamla grova ekar.

Ekoxe och läderbagge

Alla har vi hört talas om den stora skalbaggen Ekoxen, men det finns även andra skalbaggar som är mindre kända. Till exempel läderbaggen, som är mycket sällsynt i hela Europa.

Det största hotet mot jätteekarna är igenväxning. Eken tappar blad och grenar även vid

måttlig beskuggning. Många arter som lever på ek kräver också öppet stående, solbelysta träd. Därför är det angeläget att ekarna i nationalparken vårdas. De är värdefulla i sig, de är minnen från ett kulturlandskap som nu sakta växer igen, och de utgör oerhört viktiga som livsmiljö för många sällsynta arter.

Ekarna kartläggs

Egentligen skall naturen i Färnebofjärdens nationalpark lämnas orörd. Det är enbart i undantagsfall som förvaltaren har lov till att gå in och påverka den naturliga utvecklingen. Därför kartläggs nu de stora ekarna för att kunna avgöra vilka som skall friställas.

Att leta efter grova ekar på en yta av 6 000 ha låter svårt. Men förekomsten är begränsad till platser med närhet till vinteröppet vatten och ofta står ekarna i skogbrynet.

Hittills har 230 ekar grövre än 70 cm i diameter kartlagts, varav nio är grövre än 1,5 m.
Gottfried Steinbach